

*BÁTORINÉ MISÁK Marianna*¹:

Karacs Teréz pedagógiája *Vallásitanítás a miskolci Felsőbb Leánynevelő Intézetben*

Abstract. Pedagogy of Teréz Karacs.

Teréz Karacs was one of the remarkable pioneers of her age in national female education, with a unique working ability, steadiness, and power. The Trans-Tisza Reformed Diocese, specifically the congregation of Miskolc, can also be very thankful to her. The pedagogy of Karacs was not just up to date but beyond her age. She opened the doors of her finishing school under such harsh circumstances and in an age in which others closed their institutions. Inviting the magistracy of the congregation, she received many promises for the unperturbed functioning of her school; however, the lack of finances meant a permanent struggle in the maintenance of the girls' school. She also gave in her notice many times because of the unrealized promises. Teréz Karacs trained hundreds of girls in her consistent, thorough, and practical pedagogic method and prepared them for life. She did all her work with such a conviction that her efforts are not purposeless, serving and advancing her country, nation, and church.

The upper finishing school of Miskolc put a great effort in the education of religion, which principally meant the shaping of a virtuous life, the inner piety in the century of rationalism and liberalism. Besides various subjects, religious education

¹ Főiskolai adjunktus, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, email: mismarianna@freemail.hu

and nurture played an important part in the education of the girls in her institute. These tendencies also bore the marks of everyday life of the ecclesiastic life of the country. In spite of the fact that religious education appeared from the first lesson of the beginners, she did not mention it in her work *Some Words on the Education of Girls*. Negligence or slight of religious education would not even befit the careful work of Teréz Karacs, who meant to educate trustful and cultured women.

Keywords: 19th century, female education, catechism, Teréz Karacs, Miskolc

Az 1820-as években a nők nevelése és művelődési joga iránti érdeklődés egyre szélesebb körben észlelhető. A kor minden téren jelentkező javítási láza, forrongó, elégedetlen hangulata lassanként a nőkre is áterjedt. Kezdték sorsukon családi és nemzeti érzéstől áthatva gondolkodni, önmagukra eszmélni, addigi nevelésük hiányaival, azok javításával, életfeladatuk minél tökéletesebb betöltésének lehetőségével a nemzet emelése szempontjából foglalkozni. Egyre több nő ragad tollat, s ennek köszönhetően megindul a nők irodalmi tevékenysége, aminek központi témája a nőnevelés ügye lett.² Az egyik ilyen tollat ragadó egyéniség Karacs Teréz volt, aki előbb írásaival próbált kora helyzetén javítani, majd pedig a gyakorlat talajára lépett, amikor megkezdte pedagógiai tevékenységét a miskolci felsőbb leányiskolában. A reformkor legműveltebb hölgyei közé tartozott és a magyar nyelvű nőnevelésért küzdött egy olyan korban, amelyben az általánosan elfogadott vélemény az volt, hogy a nők magasabb szintű képzettségére nincs szükség, sőt ártalmukra van, hiszen ellenkezik rendeltetésükkel.

1808. április 18-án született Budapesten. Apja, Karacs Ferenc, az akkor európai hírű rézmetsző művész. Anyja, Takács Éva, Takács Adám református lelkész leánya, aki a század elején sokak tiszteletét vívta ki mint írónő azzal, hogy férfias bátorsággal sürgette a leányok helyesebb iskoláztatását. Szóban és írásban egyaránt harcolt, így terelte a figyelmet a nőnevelés elhanyagolt és elmaradott állapotára. Egyik nyilatkozatában így írt: „A míg a magyar haza leányai számára kellő nemzeties irányú iskolákat nem állítanak, a míg a nők gondolkodása a tudományos képzés által komolyabb irányt nem vesz s a szép irodalom által ki nem művelődik, addig a férfiak műveltsége sem fejlődhetik kellő

² SCHWARCZ Etel (1938): *Nőnevelés és oktatás a 19. században Magyarországon*. Debrecen. 15.

irányban, mert a nő a családban nevelői tisztét helyesen be nem töltheti.”³ Természetesen nem mindenki tudta szó nélkül hagyni Takács Éva merész gondolatait. Névtelenül megjelent cikkek igyekeztek visszafogni bátorságát, amitől ő a legcsekélyebb mértékben sem riadt vissza. Egy névtelen író cikkére, aki azt írta, hogy asszony kezébe a toll nem való, a következőket válaszolta:

„Sírnia kellene, hogy a XIX században van még olyan ember, aki azt állítja, hogy a nőnek nincs joga gondolatait írásban kifejezni. Nem ismeri el, hogy az asszonyok eredeti rendeltetése csak az anyává léétel, a házimunka és a gyermekek nevelése. Még azért, ha az asszony gondolatait kimondja vagy leírja, nem sérti meg az asszonyi szép tulajdonságokat. Az írók sorába nehéz nálunk kiállni egy nőnek, de egész Magyarországon nincsen olyan leányiskola, ahol leányainkat hibátlan levélíráásra, vagy háznál szükséges számolásra tanítanak. ... Ha azonban egy nő önszorgalomból kiműveli magát és írni merészel, megszidják és neveltségessé akarják tenni, kritikát pedig csak rossz munkáért szabad kapni. ... Az olyan asszonyok, akiknek gondolkodásuk csak a házimunkára terjednek ki, csak testi nevelést tudnak adni gyermekeiknek. Az ilyen nevelésű gyermekek nem viszik előbbre a nemzetet, sőt megakadályozzák mások munkáját. A házimunka csak a tanulatlan asszonyt köti le teljesen, mert annak nyolcszor annyi időbe kerül minden, mint a tanult nőnek.”⁴

Terézt szülei már gyermekkorában bevezették az írás és egyéb tudományok rejtelseibe. Különösen anyja volt rá nagy hatással, akinek tevékenysége – valamint a házuknál gyakran összegyűlt írók – révén, akik neveltetési elveiket többször hangsúlyozták, korán érték olyan hatások, melyek nagymértékben meghatározták későbbi pedagógiai munkáját és elképzeléseit.⁵ 1814-től a Széna-téri (ma Kálvin-téri) református elemi iskolába járt, ahol akkoriban a leányok a fiúkkal együtt egy segédlelkész vezetése alatt tanultak. Az iskolával kapcsolatban Karacs Zsigmond megjegyzi, hogy Pesten egyedül itt tanítottak magyarul.⁶

³ SEBESTYÉNNÉ STETINA Ilona (1893): Karacs Teréz, In: *Magyar Pedagógia*. II. 2.

⁴ SCHWARCZ (1938), 9–10.

⁵ EVVA Gabriella (1933): *A magyar nőnevelés két úttörője, Karacs Ferencné és Karacs Teréz nőnevelési nézetei*. Szeged. 13.

⁶ KARACS Zsigmond: *Karacs Teréz és a 19. századi nőnevelés*. <http://bphpt.hu/historiak/102.pdf>. 136. Utolsó megtekintés dátuma: 2022.04.20.

1819-ben, 11 éves korában Teréz abbahagyta tanulmányait. Nővére ekkor már férjnél volt. Mivel édesanyja húga születése után súlyos beteg lett, rá várt a feladat mint legnagyobb lányra, hogy míg anyja fel nem épül, kisebb testvéreit gondozza, s egyetlen cseledejükkel a ház és a konyha gondjait viselje.⁷ Innentől kezdve otthon tanult. A Karacs szülők és gyermekeik egy jól kialakított napirend szerint éltek. Teréznek estéit és szabad óráit olvasással és írása fejlesztésével töltötte. Az ő feladata volt, hogy kisebb testvéreit írni, olvasni és számolni megtanítsa. A hosszú téli estéken a Karacs család otthona szinte iskolává alakult át, melyben a szülők töltötték be a tanítói szerepet. Esténként mindig a családfő foglalkozott a gyermekekkel. Tanította őket a szép és helyes írásra, illetve földrajzi ismeretekre. Minden más ismeretekbe, főképp a történelem rejtelseibe az anya vezette be őket. Legkedvesebb időtöltésük a költők műveinek olvasása, illetve felolvasása volt. Rendes házi szokás volt náluk, hogy amikor valamilyen házi munka mellett ültek, a gyermekek egyike felolvasott a családnak.

Az ember legfőbb kincsének a jó nevelést tekintették. Karacsnének kedvenc mondanása volt: „Ép, munkás gyermekeket tartoznak a szülők a társadalomnak adni, hogy azok annak ne váljanak terheivé.”⁸

A szülők, s különösen is Karacs Ferencné gondos nevelése, irodalmi tájékozottsága, józan gondolkodása mély nyomot hagyott lelkületén és korán felkeltette benne az irodalom, a művészet, a tudomány iránti lelkesedést.⁹ 1824 októberében eljutott Bécsbe, ahol egy évet időzött.¹⁰ Mint 17 éves nagylány, őt is gyakran meghívták oda, ahová szüleit. Így volt vendége néhányszor Fáy András házában. Részt vett a Fáy-család emlékeztetés *András napjain*, szüretjein, hallgatta, látta az 1825-ös országgyűlés nagy alkotóit, olvasta alkotásaikat: Vörösmarty *Zalán futását*, Fáy *Bokréta*, *Friss bokréta* című munkáit, s ott volt az első állandó nemzeti színház megnyitó előadásán. Mindez egyre növelte a fejlődő nemzeti irodalom iránti érdeklődését. Közben arra is igyekezett, hogy a német

⁷ SEBESTYÉNNÉ STETINA (1893), 3.; EVVA (1933), 13.

⁸ PÁSZTOR Emil (1996): Karacs Teréz a szülői házban, In: *Honismeret*. 24. 5. 20–21. http://epa.oszk.hu/03000/03018/00132/pdf/EPA03018_honismeret_1996_05_017-022.pdf. Utolsó megtekintés dátuma: 2022.04.21.

⁹ EVVA (1933), 13.

¹⁰ EVVA Gabriella (sajtó alá rend.) (1948): *Karacs Teréz, Tóth Pál Református Tanítóképző-Intézet és Leányliceum Karacs Teréz Önképzőköre*. Miskolc. 5–6.

nyelvet egyre jobban elsajátítsa, amiben kevés idő eltelte után olyan jártasságot szerzett, hogy német szerzőktől töredékeket fordított. Majd pedig anyja, s mások biztatására ő maga is írogatni kezdett magyarul.¹¹

Kilépve az életbe figyelmes szemlélője lett a körülötte folyó eseményeknek. Különösen a nők neveltetésének helyzete foglalkoztatta, amiben sok kifogásolni valót talált. Minél jobban megismerte a nőnevelés hiányosságait, annál inkább tenni akart érte. Beszélyeket kezdett írni, amelyekkel nem az volt a célja, hogy néhány órára elszórakoztassa saját neme olvasóközönségét, hanem, hogy mulattatva oktassa őket.¹²

Akkoriban Magyarországon még nem képeztek tanítónőket, nevelőnőket. Teréz így tudatosan tehát nem készülhetett a pedagógusi pályára.¹³ Szüleitől – illetve a házuknál gyakran vendégeskedő jeles emberektől – gyakran hallotta, hogy a nőknek fel kell készülni gyermekeik nevelésére. Ezért gyermekkorától fogva tudatosan készült arra, hogy anyjához hasonlóan ő is jó, gondos és felelős anya legyen. Férjhez ugyan nem ment, de mindazt, amit a neveléssel kapcsolatban helyesnek tartott, igyekezett másokkal is megosztani.¹⁴ 1845-ben jelent meg az *Életképek*ben egy értekezése a nőneveléssel kapcsolatban *Néhány szó a nőnevelésről* címmel. Ebben írja, hogy: „Nem ismerek fontosabb, sürgetőbb tennivalót honunkban, mint nőnevelő intézetek létesítését. (...) emberré formáltatásunk, polgári kötelességeinkre készülhetésünk magyar nyelven is sikeríthető.”¹⁵ Az értekezésnek országszerte visszhangja lett, aminek eredményeként egyszerre több helyre hívták meg nevelőnek. Ekkor ismerkedett meg Teleki Blanka grófnővel, aki társának akarta megnyerni leánynevelő intézetében, melyet főrangú leányok számára Pesten szándékozott alapítani. Ugyanekkor a miskolci református gyülekezet is meghívta egy 62 éve tervezett leánytanoda vezetésére, hogy neveljen olyan leányokat, akik majd képesek lesznek „valódi férfiakat” nevelni.¹⁶ Minderről ő maga így írt:

¹¹ EVVA (1933), 13.

¹² NAMÉNYI T. Lajos (1887): Magyar írónők, Karacs Teréz, In: *Figyelő*. 22. 315–316.

¹³ PÁSZTOR (1996), 20.

¹⁴ SEBESTYÉNNÉ STETINA (1893), 4–5.

¹⁵ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 141.

¹⁶ EVVA (1948), 7–8.

„Többszöri velők érintkezésemnek [mármint Teleki Emma és Teleki Blanka grófnókkal] az lett a következése, hogy Blanka grófnő felszólított az általa tervezett nevelésében tanító-nevelőnői szerepet vállalni. Sajnálattal értesítem, hogy én már félig-meddig Miskolcra vagyok kötve. Azaz tartozom ígéretemet beváltani, ha ott feltételeimet elfogadván, újra meghívatom. A grófnő szép jövőt és biztos jövedelmet évről évre emelési kilátással s egész ellátással ígért. A nála nyíló működés s még csak hajlékkal sem bíró s igen népesnek ígérkező Miskolc városi iskolában teendőkhöz képest csak játék leende. Ezenkívül szülőhelyemen, rokonim, gyermekkoromtól ismerőseim közt, a haza szívében munkálva maradhaték vala. Ha a nemes lelkű grófnő ajánlatát fogadom el, de ezt nem tartám méltányosnak, nem tehetém, hiszen feltételeesen már le voltam ott kötve. Lekötém magamat már igen ifjú koromban lelkemben megtermett azon eszmének, hogy minő boldog lennék én, ha valahol számomra működési tér nyílna, hol én fáradhatatlanul hinhetném a leányok szívébe azon magot, melyből a család – a nemzet boldogsága virulna fel. És ezen eszmét ott a Bükk hegység alatt, ama tősgyökeres magyar városban tenyészthetőbbnek véltem, mint a főrend gyémántkemény, az előítéletek irthatatlan bozotos talaján.”¹⁷

Bár a grófnő ajánlata anyagilag kedvezőbbnek tűnt, mégis Miskolc mellett döntött. „Én, aki a nép köréből voltam, inkább a magam fájának akarok használni.”¹⁸ Teleki Blankának, aki sajnálattal vette tudomásul döntését, ezt írta: „...így legalább egyszerre két helyen lesz előmozdítva a hazai nevelés ügye, nagyságod Budapesten s én Miskolcra igyekszünk annak használni.”¹⁹

A miskolci gyülekezet elöljárósága szerette volna már 1845-ben megnyitni leánynevelő intézetét. Karacs Teréz azonban ekkor még nem tudott Miskolcra jönni, mivel édesanyját ápolta, aki 1845. október 18-án meghalt.²⁰ Így ezt az évet részben anyja ápolásával, részben pedig Teleki Blankánál töltötte. Vívódott a grófnő által felkínált, jobb, anyagilag is kedvezőbb állás és Miskolc között. Mindazonáltal a Pesten még eltöltött idő, a gyakori beszélgetés Teleki Blankával és Brunsvik Terézzel, aki Pestalozzi híve volt, a későbbiekben gyakorlati haszonnal bírtak. Mindketten igyekeztek pedagógiai tanácsokkal ellátni a fiatal pedagógust. Így érthető, hogy amikor hozzákezdett munkájához, nem küzdött a kezdő

¹⁷ SÁFRÁN Györgyi (vál.) (1979): *Teleki Blanka és köre*. Budapest, Kriterion. 33–34.

¹⁸ VÁGÓ Benőné (1956): A reformkor első magyar nevelője, In: *Köznevelés*. 12. 9. 198.

¹⁹ SEBESTYÉNNÉ STETINA (1893), 6.

²⁰ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 140.

tanító gyakorlatlanságával, hanem határozott tervek és elvek szerint haladva, maga által sem remélt sikereket ért el, miután 1846. szeptember 6-án megkezdte tevékenységét a miskolci leánynevelő intézetben.²¹ Munkája első lendületében ezeket írta:

„...Minden tehetséggel, igaz anyai gonddal igyekeztem hatni a reám bízandó növendékekre. Szerénytelenség, elbizakodás vétkem soha sem leend. Jól tudom, hogy istennőket nincs hatalmamban formálni, de azt is hiszem, hogy tiszta törekvésnek lehetetlen valami sikerének nem lenni. Az emberi élet minden vágyaival rövid, de ennek nem szabad bennünket a tevéstől visszariasztani. Az egyén élete rövid, de évezredekre terjedő az emberiségé, azért nem szabad hanyagnak, kicsinyhitűnek lennünk. Ilyen eszmékkel lépendek pályámra. Mit én megkezdek, a jövő folytatni fogja...”²²

Az iskola Miskolc közepén a Vay Ábrahám-féle ház egy részén nyílt meg 39 növendékkel, akikhez még 30 csatlakozott. Két férfi és egy nő segédkezett az oktatásban.²³

Tizenhárom évig működött Miskolcon mint vezértanítónő, mialatt sok nehézséggel küzdött az egyház szegénysége és a jövedelem aránytalansága miatt. Mindjárt az első években 400 forintnyi örökségét is az intézetre költötte. Végül az anyagi nehézségek miatt 1859-ben beadta lemondását.²⁴

Leveleiből tudjuk, hogy nemcsak 1859-ben, hanem több alkalommal is benyújtotta lemondását. Először az első év letelte után, 1847-ben. Minden bizonnyal a nehéz anyagi körülmények készítették erre. Ugyanis ezekben a viszontagságos időkben az egyház önfenntartása is nehézségekbe ütközött, s így a leánynevelő intézet működése, fenntartása háttérbe szorult. Nyilván ez vezetett oda, hogy örökségét is kénytelen volt beáldozni.²⁵ Feltételezzük, hogy ilyen körülmények között nem tudta vállalni a vezértanítónői állást és az intézet vezetését. 1847. november 14-én kelt levele a gyülekezet segédgondnokához: „Mind ezen kegyes leereszkedő bánásokért, ezerszer hálás köszönetet mondva, nyúj-

²¹ Orosz Lajos (szerk.) (1962): *A magyar nevelés úttörői*. Budapest, Tankönyvkiadó. 98.

²² EVVA (1948), 8.

²³ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 142.

²⁴ EVVA (1933), 14.

²⁵ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 142.

tom be azon alázatos nyilatkozatot, hogy én azon hivatalról, melyet mélyen tisztelt Te-
kintetes Segéd Fő Gondnok Úr kezeiből valék szerencsés elfogadni, kegyes színe előtt
lemondok, s végkép szándékom Miskolcot elhagyni ezen iskolaév végeztével, az az: jövő
1848. júliusában, miután rendesen megadám – nekem igen sok örömet, s igen kevés bajt
okozott növendékeimmel a nyilvános tanszemlét.”²⁶

Feltevésünk egy következő leveléből beigazolódni látszik,²⁷ melyben beszámolt ar-
ról, hogy a gyülekezet elöljárói látogatást tettek nála. Maradásra bírták azzal az ígérettel,
hogy az általa támasztott feltételeket az egyház teljesíteni fogja. Feltételei között találjuk
az anyagi kérdések rendezését, a segédtanárok díját, a tantermek ügyét, a bútorok szük-
ségességét, az ünnepek körüli szünidők módosítását, illetve törvények alkotását.

Másodszori lemondását 1848. február 7-én kelt levelében tette meg. Szomorúsá-
gát fejezte ki afelett, miszerint az egyház elöljáróságától kért és megígért feltételek nem
teljesültek. „Ennek következtében, méltóztassék most kegyesen elfogadni, a már októ-
berben benyújtott lemondásomat, s ezen ügyet részemről egészen bevégeztnék tekin-
teni.”²⁸ Ez a másodszori lemondása minden bizonnyal ráeszméltette az egyháztanácsot a
helyzet súlyosságára és komolyságára, és végre valóban teljesítette a pedagógusnő kéré-
seit, így Karacs Teréz megmásította döntését, és maradt a leányiskola élén egészen 1859-
ig. Ekkor azonban döntése végleges volt.

Mielőtt azonban végleg elhagyta volna Miskolcot, a következő sorokkal adta át az
egyházkerületnek intézetét. „Ím van szerencsém ... és meg hagyá érni a jó és hatalmas
Isten, hogy e gyenge még igen ifjú intézetet midőn én elhagyom a főtisztelendő egyház-
kerület vegye hatalmas karjaira, s így teljes reményt hagy nekem az ezt 13 évig hűn daj-
kálnak, hogy a halál alá nem vetett t. t. kerületi egyház egy végetlen jövőndőbe fogja ezt
virágoztatni, s a vallásosság terjesztésére, a valódi házias rendet, boldogságot szülő nőies
erények kifejlesztésére gyümölcsöztetni.”²⁹

Ezt követően Kolozsvárra ment, ahol az addigi elemi iskolát magasabb fokú nő-
nevelő intézetté kívánták fejleszteni.³⁰ Ottani terveivel és szándékával kapcsolatban írta,

²⁶ SRKTGyLt. R.B.I. 6/2.4784.

²⁷ SRKTGyLt. R.B.I. 6/2.4790.

²⁸ SRKTGyLt. R.B.I. 6/5.4832.

²⁹ SRKTGyLt. R.B.I. 7/1.5630.

³⁰ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 144.

miszerint „Azt merem reményleni, hogy Kolozsvár vidékén is fogok még pár száz leányt a női élet azon útjára vezethetni, hol a nő a természet uja által oly nyíltan megmutatott női hivatásra elkészülne.”³¹

Kolozsváron a népszerű tanítónő kedvéért előzönlötték az iskolát a különböző felekezetekből érkező leányok. Sürgette az iskolai helyiségek kibővítését, amit négy év múlva sem kapott meg, mivel az egyház anyagi nehézségei miatt nem tudott segíteni, ezért otthagya Kolozsvárt is. Kolozsvári éve alatt 460 leányt nevelt ki.³²

1863-tól két éven át Teleki Miksa két leányát³³ és egy kis rokonukat nevelte, aminek köszönhetően 1872-ben Teleki végrendeletében évi kétszáz forint nyugdíjat hagyományozott számára.³⁴ Majd Budapestre költözött, ahol 1877-ig magánórákat adott. 1885-ben Békésre költözött, ahol sok nélkülözés közepette kellett élnen. Ekkor vette magához Kecskeméti Ferenc református lelkész családjá, s ebben a lelkészlakban fejezte be életét 84 éves korában, 1892. október 9-én.³⁵

Pedagógiai munkássága

Pedagógiai elveit a *Néhány szó a nőnevelésről* című 1845-ben megjelent tanulmányában fejtette ki részletesen. Ez a munka országszerte népszerűvé tette őt, ugyanakkor akadtak olyanok is, akik nem rokonszenveztek nézeteivel. Főként őszinte hangvétele váltott ki sokakból ellenséges hangot, amit sokszor munkájában meg is említ. Azok az elvek és problémák, amelyek írásaiban a nők életével, nevelésével és sorsával kapcsolatban kifejezésre jutnak, anyja, Karacs Ferencné hatását³⁶ mutatják. Forrásuk abból az erős nemzeti érzésből fakadt, amely Karacsné otthonának egyik legnagyobb értéke volt. Karacs Teréz írói és nevelői törekvéseit ugyanaz a mély nemzeti érzés jellemezte, mint ami anyját is. Ez tette mind elméleti, mind gyakorlati téren a 19. század egyik legnagyobb nevelőnőjévé.

³¹ SÁFRÁN (1979), 279.

³² KARACS (*Karacs Teréz és...*), 144.

³³ Karacs Teréz életírása, In: *Vasárnapi Újság*, 1887. április 24. 279–281.

³⁴ Karacs Teréz Önéletírása, In: *Magyar Pedagógiai Szemle*, 1887/5. 196.

³⁵ EVVA (1948), 9.

³⁶ EVVA (1933), 15–31.

Fejlett nevelői gondolkodásának középpontjában a nemzet állt. A nemzetet nevelni szerinte annyi, mint az emberiség haladását biztosítani a nemzetet alkotó egyesek életemberré nevelése által. Azért fogalmaz így, mert szerinte a nemzet belőlünk, egyesekből áll, ezért „a nemzet boldogítása, gazdagítása: önboldogításunk, öngazdagításunk”.³⁷ A nemzet tagjai boldogságának a nemzet jóléte a feltétele, amelynek biztosításában épp olyan szerepe van a nőknek, mint a férfiaknak.

Érdeemes bővebben is kitérni arra, hogyan képzelte el Karacs Teréz a leányok nevelését abban a korban, amiben ő a nőnevelés területén oly sok hiányosságot talált. Az egyik legfontosabb dolognak a nőnevelő intézetek, leányiskolák ügyének rendezését tartotta. Úgy vélte, hogy a már működő intézmények nem megfelelőek, mivel a kor másféle megoldásokat követel.³⁸ Ennek szellemében elvei kifejtését azzal kezdte, hogy ezzel a kérdéssel nem felszínesen, hanem komolyan kell foglalkozni. Megdöbrentőnek találta, hogy már kilenc százada vagyunk ebben az országban, és azóta a nőnevelés ügye parlagon hever. A honfoglalási harcok között sem volt olyan nagy távolság férfi és nő között, mint most. „...egy test és lélek a nő és a férfi a természetben, a társasági életben sem lehet ezeket különválasztani, ha az álladalom virágzását, életét óhajtjuk.”³⁹ Mert ha azt akarják, hogy az emberiség kiteljesedjen és fejlődjön, nem szabad, hogy a nőket mellőzzék, mint ahogy a történelem során számos példa mutatja. Bűnként rótták fel a férfiaknak azt a gondolkodását, hogy ha a nő kardforgatásra, testi erő kifejtésre gyenge, akkor képtelen szellemi magaslatokra is eljutni. „Elvitathatatlan igazság – mondta –, hogyha az emberiséget rendeltetése magasságára akarjuk emelni, akkor annak minden részére, különösen a termőre a leg gondosb ápolást kell fordítani: zárd el a növény virág részétől a levegőt, a tő díszlik, de magot érlelni megszűnik. Így áll az emberi fajjal: hanyagold el a nőfél nemességét, elhanyagoltatott a tőle származandó ivadék.”⁴⁰ Ezek a sorok is éreztetik, hogy Karacs Teréz mennyire tisztában volt a nők szerepének fontosságával, és azzal, hogy rendeltetésük betöltéséhez kellő és megfelelő nevelésre van szükségük.

³⁷ I. m. 32.

³⁸ MÉSZÁROS István (1968): *A magyar nevelés története 1790–1849*. Budapest, Tankönyvkiadó. 242.

³⁹ EVVA (1933), 34.

⁴⁰ EVVA (1948), 11.

A két nemről sosem beszélt különválasztva. A nőt és a férfit mindig szoros egységben látta, s ebből az egységből tudta csak elképzelni a fejlődést és fejleszthetőséget.⁴¹ Egyértelműen hangoztatta, hogy míg hazánkban komoly lépést nem tesznek a nők nevelését illetően, addig hiábavaló a férfiak minden erőlködése; míg a nők szellemi előhaladása alacsony, addig visszarántják a férfiakat is. Vagyis a nőknek épp úgy részt kell adni a műveltség megszerzésének lehetőségeiből, mint a férfiaknak, mert ez függvénye egy nemzet, egy ország előrehaladásának. Decsy Sámuel gondolatait láthatjuk itt megérelmődni egy nő szájából és tollából, aki hangoztatta, hogy bár a nők nevelését egészen más módon kell rendezni életfeladatukra való tekintettel, mint a férfiakét, „a nőt azért egy hajszállal sem kell kevésbé emberré alakítani, mint a férfit, mert a nő a jövő nemzedék kifejlődési lehetőségét hordja kezében, vagy semmisíti meg”.⁴²

A demokratikus nevelést hangsúlyozva vallotta, hogy a nők épp úgy válhatnak hivatalnokokká, iparúzókká, amennyiben megfelelő képzést kapnak. Mindemellett azonban jól tudta, hogy nem ez a nők feladata. S nem is ezt szánta maga sem feladatul, hanem, hogy neveléssel embert formáljanak. Ehhez pedig magát a nőt is nevelni kell. Mert amelyik nő gyermekeit nevelni, házat kormányozni akarja, az éppúgy nem ér rá polgári hivatalt betölteni, mint a hivatali tisztségét híven betöltő férfi gyermekeit dajkálni.⁴³

Karacs Teréz korában már léteztek leánynevelő intézetek, ezek azonban csak a vagyonosabb polgárok leányai előtt álltak nyitva, s hozzáférhetetlenül drágák voltak: „bele csak a kincses juthat”.⁴⁴ A polgári származású leányok számára szervezett iskolákban csak alacsonyabb színvonalú oktatás folyt. Ha viszont közülük egyesek valamilyen alapítvány segítségével mégis bejutottak az előbbi intézetekbe, „cselédi foglalkozásba vetetnek, nevelés név alatt”. Ez a nevelési rendszer azt gyökereztetette meg a növendékekben, „mintha egyik ember másik szolgájává teremtettet volna”. Ő ezekkel szemben olyan intézetet és nevelést akart, ami mindenki számára lehetőséget nyújt.⁴⁵ Olyan intézetet és iskolát akart, melynek költségeit mindenki meg tudja fizetni, s ahol társadalmi hovatartozás

⁴¹ I. m. 12.

⁴² EVVA (1933), 37.

⁴³ EVVA (1948), 13–14.

⁴⁴ I. m. 16.

⁴⁵ Uo.

nélkül tanulhatnak lányok.⁴⁶ Olyat, amely „... tiszta, szilárd, egész életre világító, egész életre kiható”.⁴⁷ Pontosan azért, mert: „Ha a nők ily értelmes nevelést élveznek, nem kell féltetni; épen olly jóltevő úrhölgy válik belőle, mint nélkülözni tudó polgárnő: jó emberből minden jó válik.”⁴⁸

Elsődleges volt szempontjai⁴⁹ között, hogy a nevelő tartsa szem előtt, hogy a nő az emberiség része, ezért úgy kell nevelni, hogy a többi rész is erősödjön általa. Másodszor a nő az állam tagja, ő adja azon lények első testi és lelki ápolását, akikből a polgárság alakul majd. Képessé kell tenni hivatására – gyermekei nevelésére, mégpedig ésszerű nevelésére –, hogy a társadalmat hasznos taggal szaporítsa. Mert amit az anya elmulaszt, azt nem hozza helyre a tanító-nevelő intézet. Harmadszor a családi élet, a háztartás apró és nagyobb dolgainak helyes irányítása, a jó légkör megteremtése és megtartása. Mindezt pedig véleménye szerint valódi alapos neveléssel lehet elérni. Az így nevelt nő minden helyzetben és szerepben megállja helyét, legyen az akár anyai, feleségi vagy háziasszonyi. „Ha intézeteink illy nőket képezendének, már a jövő nemzedék nagy részint nélkülözendheti a nőnevelő-intézeteket, mert az anyák maguk kezelendik kötelességeik ezen legfőbb részét, leányaik nevelését.”⁵⁰ Sürgette a jó nevelőintézetek felállítását, mondván, megérett rá az idő is és a szükség is.

A már működő intézetekkel kapcsolatban súlyos kritikákat fogalmazott meg, miszerint megtanítják a leányokat németül, franciául, táncolni, zongorázni, de nem nevelik, hanem behintik őket az álműveltség aranyporával. Az így nevelt leány férjhez megy, németül, franciául társalog, költekezik, gyermekeit azonban elhanyagolja, idegen nyelvű nevelőre bízva, akiket ő maga sem becsül meg. A helyesen nevelő intézetnek nem az a célja, hogy zenésszé, táncossá képezze a fiatal lányt; az ész, a lelket kell kiművelni.⁵¹ Véleménye nem volt kedvező a magukat korszerűekként hirdető intézetekben folyó nevelésről. „A nevelésnek nincs kora, szívet, agyat minden korban egyformán kell vagy kellene kifejteni, a nevelőnek nem korhoz, nem divat szeszélyeihez, hanem meggyőződéséhez kell

⁴⁶ MÉSZÁROS (1968), 242–243.

⁴⁷ EVVA (1948), 16.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ I. m. 16–17.

⁵⁰ EVVA (1948), 17.

⁵¹ SCHWARCZ (1938), 21.

ragaszkodnia: embert kell formálni.⁵² Embert kell formálni – ez volt az egyik legfontosabb hitvallása a nevelés terén. A másik pedig, hogy „...én nőnevelésnek azt tartom, midőn a lélek fejtetik ki”.⁵³

Kora nevelői nem osztották véleményét és meglátásait. Rágalmazásnak tekintették szavait, melyeket tapasztalatai alapján fogalmazott meg. Számukra ezt írta: „... én nem azt mondom, hogy rosszul nevelnek, hogy szívet rontanak: csak azt, hogy mint nevelnek s mennyire nem cél és életszerű ez.”⁵⁴ Felróták neki, miszerint ennek nem a nevelőintézetek az okai. Ezt ő is elismerte, hozzátéve, hogy ezek az intézetek egyáltalán nem is nevelnek.⁵⁵ Az intézetek elnevezésének megváltoztatását javasolta. „Nőnevelő intézet helyett: Táncz, zene, füstés, nyelv s piper munka tanító intézetnek lehetne címezni, akkor minden helyén volna, a szülők s növendékek tisztában lennének önmagukkal, sem magukat, sem mást nem ámítanának, nem vásárolnának, s nem árulnának testi ügyességet lélekkincs helyett, így kevesednék az intézetekrei panasz, a csalódott férj, s a hivatalában ügyetlen nő.”⁵⁶

Szükségtelennek tartotta, hogy a nő a férfival egyenlő jogokat kapjon, vagy egyenlő fokú nevelésben részesüljön. „Ég őrizzen! csak úgy ne” – mondta, mi lenne a világból, ha egy leánytanuló pályáját 20-25 év alatt fejezné be, s még azután menne férjhez.⁵⁷ A nőnek jutott feladat önmagában is bizonyítja, hogy nem alsóbbrendű a férfinál. S hogy a feladatot, amelyre a természet rendelte őket, jól be tudják tölteni, fontosnak vélte a nevelőintézetek megreformálását. Az országban fennálló intézetek „idegen istenek bálványozására tántorítók”.⁵⁸ A nőnevelést más, új alapokra kell helyezni. Hiszen, ha egy nő nem gyermekeit szeretővé, szeretetét ésszerűen felhasználóvá nevel egy nemzet, akkor mulasztást követ el.

Megrajzolta az új, felállítandó nevelőintézetet, amelyben mindenki azonos nevelést kap. A polgári osztály leányai éppen úgy, mint a főrangú kisasszonyok. Ahol a nevelés tiszta, szilárd, egész életre kiható, hivatásra felkészítő. Ahol a hangsúly egészen másra

⁵² EVVA (1948), 18.

⁵³ Uo.

⁵⁴ I. m. 19.

⁵⁵ I. m. 21–22.

⁵⁶ I. m. 22.

⁵⁷ I. m. 23.

⁵⁸ SCHWARCZ (1938), 21.

helyeződik, mint a férfiak esetében. Ahol nem tudósna nevelnek, hanem hivatásának. A képzési idő 6-8 év. A tanítást kizárólag anyanyelven képzelte el, mint más nemzetek is teszik, mert a tévhit ellenére a magyar nyelv igenis alkalmas a műveltség megszerzésére.⁵⁹ Hangsúlyozta, hogy az idegen nemzeteknek nem a nyelvét, hanem erényeit kell megtanítani, mert akkor ember és nemzet, nem pedig majom, vagy Babel tornya válik belőlünk. Vallotta, hogy a nyelv a nagy nemzettest lelke, s ha ezt egyesek álszeméremből vagy bármi okon megtagadják, a nemzet töredékké válik. Az előkelő leánynevelő intézetek nyelvoktatását idézte az olvasó elé: „Annyi áldozattal jutni idegen nyelvhez, mennyivel a magyar leányok jutnak hozzá, ég őrizzen mindenkit! Reátok hivatkozom, intézetekben nevelt leányok, mennyi szenvedésben részesültetek ezen idegen nyelvek tanulása miatt, amíg végre annyira süllyedétek, hogy anyanyelveteket álszeméremből mellőzitek, s termeitekből kiűzve csupán cselédeitekkel gyakoroljátok!”⁶⁰

Tervezett tárgyai között a földrajz kiemelt helyet kapott, mert a „földképekeni utazás” megkönnyíti a növendékek sokoldalú ismeretszerzését. A magyar történelem tanításának fontos szerepet szánt, hogy a diák ne legyen egyoldalú bámulója a külföldinek akkor, amikor „honában nyakig úszhatik abban”. További tantárgyak még természettan, mely a gondolatot fejleszti; a törvények azon része, amely a polgártársi kötelességekkel foglalkozik. Mindebben pedig legfontosabbnak tartotta megértetni a növendékekkel, hogy nem a társaságban való csillogás végett szükséges mindezeket megtanulniuk, hanem az élet, a világ megismeréséért, illetve gyakorlati hasznukért.⁶¹

Előnyben részesítette a leányok tanításában a női oktatókat, akik minden tettükben, de különösen a nevelésben következetesek, s tetteik igazságon alapulnak. Nem is lehet másként, hiszen, ha csak egyszer is csaláson érik őket növendékeik, „sok leomlik építményükből”.⁶²

⁵⁹ MÉSZÁROS (1968), 244.

⁶⁰ Uo. 244.

⁶¹ EVVA (948), 21–22.

⁶² I. m. 26., 30.

A miskolci felsőbb leányiskola

A 19. században, amikor a nők számára a művelődés lehetősége még csak kezdett kibontakozni, Karacs Teréz megnyitja Magyarországon az első magyar nyelvű iskoláját leányok számára. Hosszas vívódás és önvizsgálat után fogadja el a miskolci református egyház meghívását. Leveleiből tudjuk, hogy az egyháztanács már 1845-ben szeretne volna megnyitni az intézetet, de a tanítónő életében közbejött sajnálatos események miatt ez megghiúsult. Karacs Teréz 1845-ben elvesztette édesanyját, s családi ügyeit volt kénytelen rendezni. Ezért külön kéréssel fordult az egyháztanácshoz, hogy halasszák 1846-ra a nyitást.⁶³ Közben az iskola megnyitásának költségeire a gyülekezetben gyűjtést szerveztek, ami Karacs Teréz tudomására jutott. Hogy kifejezze mélységes örömét e nemes tett felett, tollat ragadott.

„Mélyen tiszteli Tekintetes Úr! Papp János úr e hó elején hozzám irt, ... leveléből örömmel telve értém, hogy az egy év előtt, több Miskolczi lelkes egyénektől indítványozot leánynevelőintézet létesülése újabb buzgólkodással szorgalmaztatik, s annak minél előbbi megalapítása szilárdul nem csak elhatároztatott, hanem nemes áldozatok által biztosítot is. – Szentebb, jótévőbb, és kamatozóbb vállalatba nem teheték pénzüket a lelkes adakozók: nem csak szellemi, anyagi gazdagságnak is hatalmas terjesztői a józan műveltségű nők, s a kincs, – melly a nő műveltséggel áll elő teheti egyedül valódi dűzsszá, erőssé a társadalmat. Midőn a nő háza kis körében rendet értelmes tartani, ivadéka keblébe tiszta magot józan hinteni, félreösmerhetetlenül a társadalom jólétének hatalmas tényezője; mert a társaság háznépekből áll; mert a társaság a nőtől származót, ápolt ivadékból alakul. Ezen sok jó csiráját keblében rejtő; nemzeties szellemű intézetet alapító lelkesek megbízásából Papp János úr engemet szólítja föl a megnyitandó intézetbeni nevelőnörségre, és én, midőn örömmel engedek a meghívásnak, keblem régi ösztönét követem. Mióta éntudatom, s érzelmem kifejelve, mit sem óhajték forróbban, mint illy szükséges intézet keletkezését, mert valahányszor egy parlagon maradt; vagy épen nevelése által elfonákítot, elnemzetlenítet nőtársamat látám, (pedig illyek minden nyomon láthatók), égő vágtyól feszült keblem segíthetni rajtok, a szellemi éhezőkön, a szellemi nyomorodottakon. Bizony nem csak borzasztó kár, de borzasztó vétek is vala a magyar leányok nevelését ennyi századokon által

⁶³ SRKTGYLt. R.B.I. 6/1.4516.

a történetre; vagy mi még írtoztatób szerencse kereső idegenekre bízni, kik ha akarnák sem tudnának magyar növendékeik lelkébe, sem házi, sem hazai kötelességeket oltani, s hogy nem is tevék, élő példaként tanúsítja a bábelnyelvű nőseleg.”⁶⁴

Élete leghőbb vágya teljesült, mikor őt választotta a miskolci gyülekezet az intézet vezér-tanítónői állására. Ebben az intézetben látta megvalósulni mindazokat az elképzeléseket, amiket nemcsak fejében forgatott, hanem művében ki is fejtett.

1846 szeptemberében nyílt meg az intézet, amely formája szerint munkaiskola volt. Ezt az intézetet kora egyik legjelentősebb leányiskolájaként tartja számon a magyar neveléstörténet. Magyarországon ez volt az első olyan nyilvános iskola, amely nemcsak a gazdagabb nemesi és polgári leányokat akarta művelt magyar nőkké nevelni, hanem a szegényebb néprétegek leányait is. Erről a miskolci gyülekezet elöljáróságának egy 1844-ben fogalmazott folyamodásából értesülünk. „Azok, kiket a kedvezőbb sors szerencsésebb körülmények közé helyezett, az illetén hijjányt tetemes áldozatokkal csak fedezhettek; ámde a többség épen a költség hiánya miatt nélkülözni kéntelenített leány gyermekét az életre szükséges ösmereteknek, és tanulmányoknak forrásához juttatni...”⁶⁵ A cél az volt, hogy akiket az élet nem halmozott el anyagi bőséggel, azok számára is lehetőséget nyújtson a műveltség megszerzésére. A másik, hogy a vidéken élő leányoknak is lehetőséget adjon.⁶⁶ Ennek megfelelően fogalmazta meg a gyülekezet elöljárósága az intézetben tanítandó műveltségi területeket, „...melyben a ’vallás, és erkölcsi tudományokon feljül minden, egy leendő asszonynak szükséges ösmeretek, minémű általánosan gazdaaszszonysági, – földleírási történet –, zene, s ha az intézet ereje engedéni táncz, varrás, nyelv, és más több hasznosaknak találtatandó tanulmányoknak, s ösmereteknek előadása...”⁶⁷

Az egyeztetések után a miskolci felsőbb leányiskola megnyitotta kapuit. Karacs Teréz a következő sorokkal kezdte meg a leányiskola névsorának naplóját: „Ha a nőt hivatásáról gondolkozni tanítjuk, megtanul akkor tenni is, meg: a világzaj helyett háza csendes munkás körében világut – annak érzékét ingerlő alakoskodása helyet gyermekei

⁶⁴ SRKTGyLt. R.B.I. 6/1.4516.

⁶⁵ SRKTGyLt. B.LXVII. 30,053.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ SRKTGyLt. B.LXVII. 30,054.; SRKTGyLt. R.B.I. 6/1.4405.

józan nevelésében élvezetet lelteni. Ha célszerű nevelés avatja a leányt kötelességeibe, akkor soha nem válik neki az teherre, hanem ezen apróságai csergedezendik számára az ígért életitalt, mellyel a ki bír, soha meg nem szomjuhozik.”⁶⁸ Kifejezésre juttatta, hogy milyen nevelést kíván megvalósítani, amellyel felkészítheti a leányokat az előttük álló feladatokra és kötelességekre. Mindezt úgy, hogy örömet leljenek mind a tanulásban, mind pedig majd a rájuk váró feladatkörökben.

Később, amikor visszaemlékezett az iskola megnyitására, ezeket a sorokat vetette papírra: „A szegény magyar szülők soka előtt hihetetlennek látszott, hogy a magyar leány csupán anyanyelvén műveltséghez juthat. De hiszen akkor a magyar fiúk lelke is csak latin nyelven volt kicsiszolható.”⁶⁹

Az iskola felállítását 1784 óta tervezte az egyház.⁷⁰ A felállítás gondolatát gróf Vay Ábrahám, a miskolci református egyház főgondnoka vetette fel.⁷¹ Szerény körülmények között indult meg az intézet, 69 növendékkel. A tanulók létszáma Karacs Teréz működése alatt 60 és 90 között váltakozott. Nagyobb részük bejáró, kisebb részük bentlakó volt.⁷²

A beiratkozott 12–16 éves lányok elemi ismeretekkel már rendelkeztek, amire a tanítás tartalmának összeállításában építeni tudott. A munkára nevelés tekintetében nem tett különbséget nemesi és közrendű leányok között. Nevelési gyakorlatában elhatárolta magát azoktól a nézetektől, amelyek a testi munkát csak a közrendű leányok számára tartották kívánatos nevelési eszköznek. Tanítványainak többsége egyszerű polgárok gyermeke volt; később az anyagi nehézségek enyhítése végett felvett néhány nemesi származású leányt is.⁷³ A tanulók előképzettségüknek és előmenetelüknek megfelelően három osztályban nyertek oktatást. A három osztály rendszere 1859-ig megmaradt, bár néhány adat szerint időnként negyedik osztály is működött. Így az intézet kiépülése után a legidősebb növendékek között 18-20 éves leányok is akadtak.⁷⁴

⁶⁸ SRKTGyLt. Kff. V/5.

⁶⁹ PÁSZTOR Emil (1972a): Az első magyar „nagy leánytanoda”, In: *Pedagógiai Szemle*. 1972. 22. 2. 135.

⁷⁰ KARACS Teréz (1888): Emlékezés a miskolci leányiskolára, In: *Nemzeti Nénevelés*. 9. 1–2. 31–32.

⁷¹ DOMBY László (1929): A református leánygimnázium, In: Halmay Béla – Leszih Andor (szerk.): *Miskolc*. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. 216.

⁷² OROSZ Lajos (1966): Egy munkaiskola a múlt század közepén, In: *Köznevelés*. 22. 952.

⁷³ Uo.

⁷⁴ OROSZ Lajos (szerk.) (1962): *A magyar nevelés úttörői*. Budapest, Tankönyvkiadó. 107–108.

1846. augusztus 13-án állította össze tantervét.

„Erkölcstant, egészségtant, életbölcseiséget, háztartás elveit, nemes társalgást, illedék szabájit, sat.... nem sorozám mint külön tudományt a tanulmányi rovatba, czélszerűbbnek tartám – ezen részint élettapasztalatokkal gazdagító, részint lelket finomító tudományokba a nőt munkákkali foglalkozás közbe – idő kímélésből avatni a növendéket. Véleményem szerint legalább ünnepélyes erkölcsi oktatások az illedék és társalgás rendszeres szabatos előadásai, inkább utánczóka, mint valódi erényes lényekké alakítja növendékeket. Ezen a kebel, a lelkületet magasító tudományoknak kell az egész tanítási rendszert átlehelni, hogy a növendékből ne száraz, okoskodó válják, hanem nélkülözhetetlen szokásává váljon a nemes az illedelmes társalgás, cserébe edződjék az erény.”⁷⁵

A tanrendet minden osztály számára kidolgozta.

Az 1. osztály tanrendje:

„1-ször vallás és vallás történet, ha a T. T. Választmány is helyeslendő a rovat szerént mind a három éven és osztályon keresztül hetenként két órában tanítatik. 2-szor naponként magyar és német írásban, s olvasásban gyakoroltatik. 3-szor hetenként kétszer a szám vetés elemeibe. 4-szer Földünk leírása igen röviden, de általános, hogy általános fogalmuk legyen s tartós rólla. 5-ször Magyarország, s a magyarok története, rövid általánossággal, szóval elő adva. 6-szor Természettan és természetrajz gyermeki fogalomhoz alkalmazva.”

A 2. osztály tanrendje:

„Ugyancsak a föntebbi tanulmányokban oktatatik, részletesben.... Továbbá... már nem csupán előíratok után írnak, hanem fogalmaznak is, s midőn olvas, az olvasottakról tulajdon ítéletet kell ki mondani. ... német nyelvből már fordít...”

A 3. osztály tanrendje:

„Ismétli a korábban tanultakat, s mennyire szükséges egy nem szak tudóssá, hanem életemberévé váló nőnek észszerűn adatik elébe a tanultak fölhasználása. ...Továbbá egyszerűn adatik ezen nagyobb növendékek elébe, hogy a tanulmányokba részesülés nem érdem, hanem csak akkor váland érdemükké, ha azt az életbe léptükkor nemesen föl tudják használni. Tisztán meg leend a növendékekkel értetve, hogy nem az a nemes jellemű nő, ki kötelességeit mellőzve szenvedélyének, vagy hiúságának áldozva olvasással tölti idejét, hanem az ki olvasmányából megtanulta egészen kötelességeinek élni...”⁷⁶

⁷⁵ SRKTGyLt. R.B.I. 6/2.4603.

⁷⁶ SRKTGyLt. R.B.I. 6/2.4603.

Tervezete mellett fennmaradt a heti órarendi beosztása⁷⁷ is.

1. táblázat: A miskolci Felsőbb Leánynevelő Intézet heti órarendje

	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
Vallás és vallástörténet		1			1	
Földleírás és statisztika	1		1	1		
Történettan	1		1	1		
Magyar Nyelvtan	½		½		½	
Német nyelvtan	½	½	½		½	
Természettan és természetrajz		1				
Fogalmazás		1			1	
Számvetés				1		1
Egyházi ének						1
Magyar és német olvasás	½	½	½	½	½	
Magyar és német írás	½	½	½	½	½	
Nőmunka		2	2	2	2	2

Vasárnap: tanítási szünet, kötelező templomi részvétel.

Terveiben a fent említetteken kívül elsősorban célja a mindennapi életben szükséges praktikus termékek, hasznos ruhadarabok szakszerű előállításának volt. Tudatosan törekedett arra, hogy iskolájának munkafoglalkozásait elhatárolja a korabeli leánynevelő intézetek csebecségeit készítő kézimunkaóráitól. Szűkös anyagi viszonyai közepette is kitartóan gondoskodott a munkaoktatás feltételeinek biztosításáról. Szabásban, varrásban, kézimunkában jártas oktatókat alkalmazott. A szakszerű oktatás kiépítését azonban minden erőfeszítése ellenére sem sikerült elérnie.⁷⁸ Az iskola internátusát szegényes körülmények között, de házas egyszerűségben egy bérházban rendezte be. Évi fizetése 240 Ft volt,⁷⁹ ami kiegészült a minden növendék után járó 10 ezüst forinttal, továbbá 1 Ft 10 krajcár beíratási

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ OROSZ (1966), 953.

⁷⁹ SZÓTS Farkas (1892): Iskolaiügy, Karacs Teréz 1808–1892, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap.* 47. 707.

díjjal. Ebből az összegből bérelte az intézet helyiségeit, fizette a tanárokat, nevelőnőket, vásárolta a fűtő- és világítóanyagokat.⁸⁰ A tanítás terén volt segítsége, ennek ellenére a legtöbb elméleti tárgyat ő maga tanította. Az ötvenes évek végén a vezértanítónőn, a vallástant tanító lelkészen kívül, összesen öt óraadó szaktanítója volt az intézetnek.⁸¹ Áldozatos munkájának köszönhető, hogy míg más intézetek, mint például Teleki Blankáé Pesten,⁸² a szabadságharc kitörésekor bezártak, addig Karacs Teréz iskolája sem ekkor, sem pedig az önkényuralom beköszöntének szomorú napjaiban nem zárt be.⁸³ A forradalom idején Tánácsics politikai programjához csatlakozott. Járatta és terjesztette a *Munkások Újságját*.⁸⁴ Közös újságolvasást szervezett a parasztleányok számára, és fontos feladatának tekintette a nép politikai felvilágosítását.⁸⁵ Az intézetben tanuló leányokat ebben az időben ezekkel a szakkal biztatta: „Amit mi kezdünk, azt a jövő folytatni fogja.”⁸⁶ Növendékei az elsők között vettek részt az önálló magyar bankjegyek fedezetének megteremtésére szervezett országos akcióban. A Miskolc körüli véres harcok idején, 1849 tavaszán, amikor a hadsereg felszerelését kellett biztosítani, Karacs Teréz leányai néhány nap alatt 123 pár fehérneműt varrtak a honvédek számára.⁸⁷ Gyűjtést szervezett a lakosság körében egy kórház felszerelésére, valamint tépést és kötszereket készítettek.⁸⁸

Eltérőek az adatok abban a tekintetben, hogy a tizenhárom év alatt hány leányt nevelt ki. Egyes adatok szerint 868-at, míg egy 1859-ből⁸⁹ származó feljegyzés szerint 901-et. 1859-ben elhagyta Miskolcot és az iskolát. A református egyház az intézet anyagi

⁸⁰ TÓTH Pál (1896): A miskolci református felsőbb leánynevelő-intézet története keletkezésétől a mai napig, In: *A Tiszáninnyi Ev. Ref. Egyházkerület Miskolci Felsőbb Leánynevelő-Intézetének és az ezzel kapcsolatos, a Miskolci Ev. Ref. Egyház felügyelete alatt álló elemi leányiskolának Értesítője az 1895–96-ik iskolai évről*. Gedeon és Társa Könyvnyomda. 5.

⁸¹ OROSZ (1966), 953–954.; A Tiszáninnyi Helvét Hitvallású Egyházkerület Miskolcon székelő Főleánynevelőjének rövid ismertetése, In: *Sárospataki Füzetek* 1860. 51–52.

⁸² KORNIS Gyula (1927): *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*. 2. köt. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 573.

⁸³ I. m. 564.

⁸⁴ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 143.

⁸⁵ OROSZ (1966), 953.

⁸⁶ VÁGÓ (1956), 198.

⁸⁷ OROSZ (1966), 953.

⁸⁸ KARACS (*Karacs Teréz és...*), 143.

⁸⁹ SRKTGYLt. C.LXXXI. 39,189.

helyzetén javítandó, társadalmi megkülönböztetés alapján át akarta szervezni az oktatást. Ennek értelmében különböző képzésben részesítette volna az iparos és a magasabb osztályokból származó növendékeket, továbbá tervbe vette a pedagógusok létszámának csökkentését, illetve a növendékek által fizetendő évi díjak emelését. Karacs Teréz, aki ragaszkodott a színvonalas, mégis „a hon minden leányának” anyagilag is hozzáférhető nevelés eszméjéhez, nem vállalthatta az ilyen megoldást, ezért lemondott és elment.⁹⁰ Távozása után az iskola elvesztette azt az arculatát, amit ő kiépített. Az egyházkerület, hódolva a kor kívánalmainak, férfit állított az iskola élére, Dóczy Gedeont, aki átszervezte azt. Teljes mértékben megszűnt az intézmény munkaiskola jellege.

Pedagógiai elveiben Karacs Teréz a haladó polgári nevelők, mindenekelőtt a Brunszvik Teréz által közvetített pestalozziánus hatás tükröződik. Tanításában mindig fontosnak tartotta a szemléltetést. Az állandó anyagi nehézségek miatt, a szemléltető eszközöket saját maga készítette.⁹¹ Az első tanszemlét 1847. július 4-én tartották, aminek az avasi református templom adott helyet.⁹² Ezt követően minden évben tartottak nyilvános tanszemlét ugyanazon a helyszínen. A leányok ezek alkalmával adtak számot a megszerzett tudásról.⁹³ Az első tanszemlét Pálóczy László, Miskolc város országgyűlési követe nyitotta meg. Beszédét ezzel a mondattal zárta: „Csak azon nép vallhatja magát szabadnak, függetlennek, hol a nő[t], egyenlő műveltségben részesülve a férfival, józan okoskodása vezérli női kötelességei teljesítésében.”⁹⁴ Két nőnövendék is, név szerint Soltész Nagy Judit és Búdy Kornélia, beszédet mondott.

Pedagógiai munkássága és a vallástanítás Miskolcon

Karacs Teréz növendékeit sosem kényszerítette engedelmességre, hanem igyekezett belátás által rávezetni őket önmaguk leküzdésére és kormányozására. Nevelésében legfőbb célja volt, hogy növendékeit előkészítse a társadalmi életre, az élet viszonyosságainak

⁹⁰ PÁSZTOR (1972), 136.

⁹¹ OROSZ (1962), 110.

⁹² KARACS (*Karacs Teréz és...*), 142.

⁹³ OROSZ (1962), 113.

⁹⁴ PÁSZTOR (1972), 136.

viselésére, melyet vallásoktatás és vallásos élet nélkül nem tudott elképzelni.⁹⁵ Mindent meg akart tenni növendékeiért, de pénz hiánya miatt az iskolának nem voltak meg a kellő felszerelései. „Olyan ez [panaszolta], mint az üres kamrából nagy ebédet főzni.”⁹⁶ Emlékirataiban erről így olvashatunk: „én többet, jóval többet óhajtottam tenni a gondomra bízott növendékekért, mint amennyit azon időben az itt-ott álló magánnevelők tettek, vagy tehettek és a zárdában neveltekért akkor jónak láttak tenni.”⁹⁷ Az erkölcsi támogatást megkapta, de az anyagi segítséget hiába várta és hiába kérte az egyháztól. A földrajz oktatásában nagy segítségére voltak azok a térképek, melyeket édesapja készített. Mivel híjával volt a szemléltető eszközöknek, később már nemcsak a földrajzot, hanem a történelmet is térképek segítségével oktatta. A magyar szépirodalom olvasását minden tanítványával igyekezett megkedveltetni. Könyveket kölcsönzött nekik az intézet kis könyvtárából azzal a feltétellel, hogy olvasmányaikból kivonatot készítsenek.

A 18. század közepén az elemi iskolákban nemegyszer 100-150 gyermeket tanítottak egy teremben, amit ilyen zsúfoltságban és a többnyire szűk, egészségtelen tantermekben művelhettek az akkori pedagógusok. A tandíjas, középfokú iskolákban sem volt sokkal jobb a helyzet. Egyrészt a tanulócsoportok nagy létszáma, másrészt az intézetek nem megfelelő pedagógiai és tárgyi felkészültsége miatt nemigen folyhatott eredményes tanítás, illetve korszerű nevelés. Karacs Teréz mindent megtett a zsúfoltság elkerülése érdekében, mert tudta, hogy hely és otthonosság kell ahhoz, hogy a leányokból olyan nőket nevelhessen, akik az iskolában szerzett ismereteket az életben fel tudják használni.⁹⁸ Sőt egyik hitvallásával, mely egyben nevelési eszménye is volt, meghaladta saját korát. „Én nőnevelésnek azt tartom, midőn a lélek fejtetik ki...”⁹⁹ A kor értelmezésében ez a személyiségfejlesztést jelentette. Karacs Teréz tehát nem egyszerűen csak anyákat, hivatásukat értő és tudó nőket akart oktatni, akik majd felelős embereket nevelnek a haza javára, hanem művelt, képzett nőket. Ehhez pedig elengedhetetlennek tartotta a személyiségformálást. Kora pedagógiai kívánalmait haladta meg ezzel a célkitűzéssel, hiszen a személyiségfejlesztés csak a reformpedagógiai törekvések idején válik fő kérdéssé.

⁹⁵ OROSZ (1966), 355.

⁹⁶ PÁSZTOR Emil (1972b): Karacs Teréz és Miskolc, In: *Napjaink*. 11. 2.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ EVVA (1948), 18.

Amikor elfogadta a miskolci gyülekezet meghívását, tisztában volt azokkal a tervekkel, amiket a gyülekezet elöljárósága megfogalmazott és meg kívánt valósítani a leánynevelő intézetében. A gyülekezet részéről legfontosabb kívánalom, hogy a lányok vallási és erkölcsi nevelésben részesüljenek, amit praktikus ismeretek elsajátítása egészít ki. Karacs Teréz édesanyja lelkész családból származott, őt is református elemi iskolába írtatták. S ha nem is meghatározó, de fontos szerepet játszott életében a vallásos magatartás és annak kiformalása. Pedagógiai nézetei között hangot is ad ennek, mikor látja és tapasztalja kora magatartását és mentalitását: „a nőnevelés alapja csak tiszta vallásosság lehet, de nem a vallásosság piperéi és sallangjai...”¹⁰⁰ Nem tudjuk, mit értett tiszta vallásosság alatt, hiszen életét kutatva nem találunk erre vonatkozó fejtegetést. Az viszont tény, hogy bár a nőnevelés úttörője volt, de egyben kora gyermeke is. Nem jellemezte pietisztikus vallásosság, és saját bevallása szerint nem volt a vallásosság piperéinek sem a híve. Vagyis nem az ájtatos külsőségeket tartotta szem előtt, hanem a szív vallásosságát, ami a felvilágosodás következménye volt. A belső, következetes, erkölcsös életen alapuló vallásosságot.

Karacs Teréz kora a racionalizmus időszaka, amikor a vallásos gondoskodásban az ortodox és biblikus iránynál sokkal erősebben érvényesült a ráció, ami a keresztyén hittételek megítélésében a döntő igazság kimondását az értelemnek juttatta. Következetes képviselői csak azt ismerték el a kijelentésből, amit az ész is elfogadott. A vallás, az erkölcs alapja a természet vagy az értelem lett. Minden történelmileg létrejött jelenséget, ami nem egyezett az értelem követelményeivel, az eredeti, normatív állapottól való elhajlásnak ítélték. Csak az volt igaz, ami természetes, ami általános érvényű. A vallás, a teológia szekularizálódott. Az egyház által képviselt vallás és teológia helyére a felvilágosodás egy „természetes vallást”, illetve „természetes teológiát” igyekezett állítani.¹⁰¹ Ebben első helyre került a pusztán erkölcsös élet és a természettudományos ismeretek oktatása. Az igehirdetéseket is teljes mértékben a racionalizmus szelleme járta át. A lelkészek tudatosan az értelemhez szóltak, mert meggyőződésük szerint „a katedrai beszéd az értelmén keresztül dolgozik a szívbe”.¹⁰² Senkinek sem tűnt fel, ha valaki kimaradt a

¹⁰⁰ SZÖTS (1892), 707.

¹⁰¹ HEUSSI, Karl (2000): *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Osiris. 395–396.

¹⁰² BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály et al. (1995): *A Magyar Református Egyház története*. SRTA, Sárospatak. 319.

templomból. A lelkészek magatartásának köszönhetően üresek lettek a templomok, a nép megunta a lelkészek tudóskodását, készültségéből fakadó rögtönzését, üres feleségét, terjengős, semmitmondó beszédét, ami nem épülést, hanem szenvedést jelentett számukra.¹⁰³ Az igehirdetésben megnyilvánult racionalizmus csakhamar bevonult az egyházi iskolákba, és ott mélyreható változásokat okozott.¹⁰⁴ Az 1830-as évekig az egyházi iskolák fő célja a vallásos ember nevelése volt. A keresztyén hittant a Heidelbergi Káté szerint tanították, s ugyanakkor a növendékeket a Biblia alapos ismeretébe vezették be. Az iskolai munkát a vasárnap délutáni kátétanítás és kikérdezés fejezte be. Ezzel a nevelési rendszerrel biztosították az egyházi gondolkodás alapjainak szilárdságát. A racionalizmus hatása alatt ez a nevelési rendszer lassanként megváltozott. A lelkészek kezdték elhanyagolni az iskolákat. Ezeket ráhagyták a tanítókra, akik csekélyebb képzettségük lévén, a vallásos nevelést nem is végezheték olyan felkészültséggel, mint a lelkészek. Legtöbbjük csak annyit tanult maga is a vallásból, amennyi a gyermekeknek írott kátéban volt. S mivel ezt nem tehetette nagy sikerrel, arra törekedett, hogy inkább világi anyagot tanítson nekik. A vallásos nevelés ezzel egyre jobban háttérbe szorult.

Az előzőek alapján felmerülhet bennünk a kérdés, vajon Karacs Teréz intézetében milyen szerepet szántak a vallási ismereteknek, és hogyan végezték a vallástanítást? Talán szembeötlő, hogy a *Néhány szó a nőnevelésről* című pedagógiai értekezésében felsorolt tárgyak között a vallás mint tanítási anyag nem szerepel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ő ezt a tárgyat kihagyta volna a tanítandó tartalmak sorából. A már ismertetett és felsorolt tantárgyakat azért részesítette előnyben, s foglalkozott velük bővebben, mert – Ewa Gabriella leírása alapján, ki tanítványa volt Karacs Teréznek – a hazánkba települt külföldiek által alapított és működtetett leánynevelő intézetekből, melyek ellen Karacs Teréz többször is felemelte szavát és tollát, ezek kimaradtak. Természetesen nála is a vallás kezdte meg az elméleti tárgyak sorrendjét.¹⁰⁵ Hogy mennyire így van, idézzük fel újra tanítási és nevelési tervzetét. Az első osztály tantervében elsőként szerepelt a vallás tanítása, mégpedig heti

¹⁰³ TÓTH Endre (1951): Lelkipásztorok és igehirdetésük száz évvel ezelőtt, In: *Református Egyház*. 3. 12. 23–25.

¹⁰⁴ BÍRÓ – BUCSAY (1995), 367.

¹⁰⁵ EVVA (1933), 45.

két órában. S ezt mind a három osztályon keresztül szeretne volna megvalósítani, amennyiben a választmány is jóváhagyja. A jóváhagyás minden bizonnyal megtörtént, hiszen ugyanez fogalmazódott meg a gyülekezet elöljáróságának elvárásaiban is.

Lapozgatva a Karacs Teréz által oly gondosan elkészített évi statisztikákat, ugyancsak megtaláljuk nyomát a vallás tanításának. 1847-ben erkölcsstan és bibliatörténet-tanítás szerepel a tanrendben.¹⁰⁶ 1848 júliusában készített kimutatásában szintén a vallás kezdi meg a tananyagok felsorolását.¹⁰⁷

Orosz Lajosnak egy 1966-ban¹⁰⁸ megjelent cikkéből megtudjuk, hogy a vallást nem Karacs Teréz tanította, ui. ezt másra ruházta át. Azt azonban nem tudjuk, hogy ez kezdettől fogva így volt-e. Egy 1858-59-ből származó adat alátámasztja Orosz Lajos állítását: „Megjegyezzük itt, hogy ezen évben a miskolci h. h. szentegyház egyik lelkésze, T. Misley Károly ur foglalkozott a vallás tanításával, éneklésben szinten a nevezett egyház egyik énekvezére, Singler György oktatta a növendékeket.”¹⁰⁹ Ebből a feljegyzésből nemcsak az derül ki számunkra, hogy a vallás tanítására külön alkalmazottja volt az intézménynek, hanem az is, hogy az ének tanításával is külön tanár foglalkozott, akit szintén a miskolci egyház delegált. Az egyházi ének tanítása is kezdettől fogva része volt Karacs Teréz terveinek.

A 19. század közepén a vallástanítás nem ugyanazt jelentette, mint az előző századokban. Vagyis nem ez volt a fő megszerzendő műveltségi anyag. Nem a káték, a bibliai történetek, a hitvallások elsajátítása álltak első helyen. A praktikus ismeretek átadása és megszerzése élvezett előnyt – a házi- és gazdasszonyi, majd pedig az anyasággal együtt járó szükséges ismeretek elsajátítása. Karacs Teréz nem igazodott azokhoz az intézetekhez, amelyek ugyan korszerűeknek nevezték magukat, de nem készítették fel növendékeiket az életre, és nem faragtak embert belőlük. Nála a földrajz, a történelem, a polgári ismeretek megtanítása is hangsúlyos volt. Ezek mellett pedig természetesen a különféle kézimunkák elsajátítása. Néhány dolgot, amit a Brunszvik Teréznél töltött egy év alatt megismert, átültetett a miskolci intézet mindennapjaiba. Ezek közül az egyik a vallás szerepe a tanításban.

¹⁰⁶ SRKTGYLt. R.B.I. 6/2.4745.

¹⁰⁷ SRKTGYLt. R.B.I. 6/5.4906.

¹⁰⁸ OROSZ (1966), 953.

¹⁰⁹ SRKTGYLt. C.LXXXI. 39,516.

Az egyház vezetőségének törekvése, hogy minden reggel imával és énekléssel induljon az iskolában, illetve hogy a belső vallásosság külső cselekedetekben is megnyilvánuljon, teljesült. Mint ahogy az is, miszerint a felügyelete alatt lévő oktatási intézményekben azokat az ifjakat és leányokat, akik még nem éltek úrvacsorával, felkészítsék az azzal való élésre. Ehhez kapcsolódóan nagy gondot fordítottak az úrvacsora sákramentumának jó rendben történő kiszolgáltatására, és az úrvacsora elé járuló fiatalság megfelelő előkészítésére.¹¹⁰

Nincs adatunk arra, hogy Karacs Teréz intézetében milyen módszerrel folyt a vallás tanítása, de arra sem, hogy milyen tankönyveket használtak. Arra azonban igen, hogy melyeket nem. 1854. július 8-án, Karacs Teréz Apostol Pál superintendenshez írt leveléből tudjuk, hogy a „*Reformáció története Magyarországon, Bevezetés a szentírásba, valamint Bibliai történetek kisebb nagyobb tanuló gyermekek számára*, szorosan a Biblia szerint, kiszedte Dobos János Pesten 1851., a vezérletem alatt lévő intézetben nem található, és soha sem voltak használatban.”¹¹¹ Valószínű, hogy ezeket a tankönyveket az állam valamilyen oknál fogva betiltathatta, mint ahogy erről Karacs Teréz is ír: „Tisztelettel jelentem, hogy azon könyvek mellyeknek használata a felsőbbség által megtiltott [nincs használatban]”.¹¹² Az önkényuralmi hatalom betiltott minden olyan tankönyvet, ami bármilyen veszélyt jelenthetett rá nézve. Dobos János könyve fontosabb bibliai történeteket tartalmaz mind az Ó-, mind az Újszövetségből, ami alkalmas a vallás tanítására. Nyilván nem ez volt az oka betiltásának. Sokkal inkább az előszóban megfogalmazott magyarságtudat kidomborítása:

„Két főczél lebegett előttem mikor e munkához fogtam, mert két főczélt láttam mellőzve a magyar nyelven eddig megjelent bibliai történetekben. Az első: hogy bibliai történeteket tanulva egy kis bibliát tanuljon a gyermek. A másik: hogy kedves nyelvünk magyar eredeti sajátágát, bibliában előforduló szépséget, nyelvi szépségeit legyen miből megtanulni a magyar gyermeknek. Ne keressetek hát egyebet a könyvben, és ne is tanítsatok mást e könyvből a gyermekeknek. Tudtam volna én e történetekből olly széles németes erczélungokat csinálni, hogy rájuk se lehetett volna ösmerni, mint Izsák nem ismert rá Jákobra: de félttem

¹¹⁰ BÍRÓ – BUCSAY (1995), 326.

¹¹¹ SRKTGyLt. B.LXXV. 35,215.

¹¹² Uo.

a szentségtöréstől. E történetek csak eredeti alakjukban szépek, ha lefosztod róluk a bibliai köntöst és mást adsz rájuk; olyan lesz munkád: mint Jákob juhainak tarka elfajzása. Tudtam volna én talán újdonatúj kitételeket tenni, a tiszta ószerük helyébe, de bibliám és honom szép nyelve egyaránt szent és sértetlen előttem, míg e kettő meg lesz, megleszünk mi, gyermekeink és unokáink.”¹¹³

A könyvben foglalt történetek tanításának mikéntjére is kapunk néhány támpontot:

„És ezekután engedjetelek meg, és ne bántsatok, ha valami szokatlanra kérlek most, kérésem ez: hogy a mennyire lehet könnyv nélkül tanultassátok, még pedig szószerént e történeteket, mert az erős tösgyökeres magyarság, kivált nagyobb iskoláinkban igen kezd gyérülni, mert még egyszer mondom: kettőt nem szabad itt nélkülözni, a történetet magát és a történet saját nyelvét és épen az a főhiba eddigi ilyen könyveinkben, hogy írójuk vagy az egyiket mellőzte vagy a másikat. – Ezért ne hagyjátok a bibliát, ne hagyjátok édes nyelvünket, Isten leend veletek. Tanítsatok magyarul, én a bibliámból tanultam magyarul legtöbbet és legjobbbat.”¹¹⁴

Mondatai egyértelműen adják tudtunk a kor helyzetét. Ezeket a sorokat 1850-ben jegyezte le, amikor a szabadságharc után a protestáns magyarság körében a megtorlás mérhetetlen volt. Miután a német nyelv használatát kötelezővé tették az adminisztrációban és az oktatásban is, és a magyar nyelv csak a családi körökben élt a maga erejében,¹¹⁵ bátorság kellett egy magyar nyelven írott könyv megjelentetéséhez. Dobos János műve anyanyelven való megjelentetésével a német nyelv uralma ellen protestált. Mint ahogy azzal is, amikor arra kérte kora tanárait, hogy az abban foglaltakat magyarul is tanítsák. Mindeközben pedig felemelte tollát a magyar létükre idegen nyelven írók és tanítók ellen. A ma embere számára talán furcsa azt olvasni, hogy a bibliai történetek szó szerinti megtanítására szólít fel. Bizonyára nem véletlen. Hiszen ez a korszak nem csupán az elnyomás időszaka volt népünknek, hanem a racionalizmus és liberalizmus időszaka is, amikor a vallásos nevelés alapja, a Szentírás, annak tekintélye és az abban foglaltak is

¹¹³ DOBOS János (1851): *Bibliai történetek kisebb nagyobb tanuló gyermekek számára, Előszó*. Pest, Bucsánszky Alajos.

¹¹⁴ DOBOS (1851), *Előszó*.

¹¹⁵ SÁFRÁN (1979), 146.

megkérdőjeleződtek. Dobos talán éppen ezért tette hangsúlyossá a szó szerinti megtanítást a bibliai történeteknek, mert a kívülről megtanult, elsajátított ismeretet sem az államhatalom, sem a különböző uralkodó szellemi áramlatok és nézetek nem vehetik el.

Mindezek ellenére elmondhatjuk, hogy Karacs Teréz intézetében a különböző tantárgyak mellett a vallásoktatásnak fontos szerepe volt, mint ami hozzátartozik a lélek kiműveléséhez, a műveltség megszerzéséhez, a felelősséggel bíró magatartáshoz, s nem utolsósorban az erkölcsös életformához.

Felhasznált irodalom:

- A Tiszáninneni Helvét Hitvallású Egyházkerület Miskolcon székelő Főleánynevelődjének rövid ismertetése, In: *Sárospataki Füzetek* 1860.
- BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály et al. (1995): *A Magyar Református Egyház története*. SRTA, Sárospatak.
- DOBOS János (1851): *Bibliai történetek kisebb nagyobb tanuló gyermekek számára, Előszó*. Pest, Bucsánszky Alajos.
- DOMBY László (1929): A református leánygimnázium, In: Halmay Béla – Leszih Andor (szerk.): *Miskolc*. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala.
- EVVA Gabriella (1933): *A magyar nőnevelés két úttörője, Karacs Ferencné és Karacs Teréz nőnevelési nézetei*. Szeged. (sajtó alá rend.) (1948): *Karacs Teréz, Tóth Pál Református Tanítóképző-Intézet és Leánylíceum Karacs Teréz Önképzőköre*. Miskolc.
- HEUSSI Karl (2000): *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Osiris.
- KARACS Teréz (1887a): Életírása, In: *Vasárnapi Újság* 1887. április 24.
(1887b): Önéletírása, In: *Magyar Pedagógiai Szemle*. 1887/15.
(1888): Emlékezés a miskolci leányiskolára, In: *Nemzeti Nőnevelés*. 9. 1–2.
- KORNIS Gyula (1927): *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*. 2. köt. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- MÉSZÁROS István (1968): *A magyar nevelés története 1790–1849*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- NAMÉNYI T. Lajos (1887): Magyar író nők, Karacs Teréz, In: *Figyelő*. 1887/22.
- OROSZ Lajos (szerk.) (1962): *A magyar nevelés úttörői*. Budapest, Tankönyvkiadó.
(1966): Egy munkaiskola a múlt század közepén, In: *Köznevelés*. 1966/22.
- PÁSZTOR Emil (1972a): Az első magyar „nagy leánytanoda”, In: *Pedagógiai Szemle*. 1972. 22. 2.
(1972b): Karacs Teréz és Miskolc, In: *Napjaink* 1972. 11. 2.

- SÁFRÁN Györgyi (vál.) (1979): *Teleki Blanka és köre*. Budapest, Kriterion.
- SCHWARCZ Etel (1938): *Nőnevelés és oktatás a 19. században Magyarországon*. Debrecen.
- SEBESTYÉNNÉ STETINA Ilona (1893): Karacs Teréz, In: *Magyar Pedagógia*. II. 2.
- SZÓTS Farkas (1892): Iskolaügy, Karacs Teréz 1808-1892, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1892/47.
- TÓTH Endre (1951): Lelkipásztorok és igehirdetésük száz évvel ezelőtt, In: *Református Egyház*. 1951. 3. 12.
- TÓTH Pál (1896): A miskolci református felsőbb leánynevelő-intézet története keletkezésétől a mai napig, In: *A Tiszaninnyi Ev. Ref. Egyházkerület Miskolci felsőbb Leánynevelő-Intézetének és az ezzel kapcsolatos, a Miskolci Ev. Ref. Egyház felügyelete alatt álló elemi leányiskolának Értésítője az 1895-96-ik iskolai évről*. Gedeon és Társa Könyvnyomda.
- VÁGÓ Benőné (1956): A reformkor első magyar nőnevelője, In: *Köznevelés*. 1956. 12. 9.

Levéltári anyagok:

- R.B.I. 6/1.4516.
R.B.I. 6/1.4534.
R.B.I. 6/1.4405.
R.B.I. 6/2.4745.
R.B.I. 6/2.4784.
R.B.I. 6/2.4790.
R.B.I. 6/2.4738.
R.B.I. 6/2.4739.
R.B.I. 6/2.4603.
R.B.I. 6/5.4832.
R.B.I. 6/5.4906.
R.B.I. 6/6.5312.
R.B.I. 7/1.5630.
R.B.I. 7/1.5570.
B.LXXV. 35,215.
B.LXVII. 30,053.
B.LXVII. 30,054.;
C.LXXXI. 39,516.
C.LXXXI. 39,189.
Kff. V/5.

Internetes források:

KARACS Zsigmond: *Karacs Teréz és a 19. századi nőnevelés*. <http://bpht.hu/historiak/102.pdf>.

Utolsó megtekintés dátuma: 2022.04.20.

PÁSZTOR Emil (1996): Karacs Teréz a szülői házban, In: *Honismeret*. 24. 5.

http://epa.oszk.hu/03000/03018/00132/pdf/EPA03018_honismeret_1996_05_017-022.pdf.

Utolsó megtekintés dátuma: 2022.04.21.